

החלום מרחיק את עצמו

איתמר יעוֹזֶקְסֵט: ספר השורש הבוֹעֵר, 2010-1960, הוצאת עקד 2010, 256 עמ'

בחרתי לפתוח בציטוט מדבריו של סמואל טיילור קולרידג': "המשורר האידיאלי מפעיל את נפש האדם... מפיץ נעימות ורוח אחדותית המערבת ומטמיעה כל בכל באותו כוח מופלא ומאחד, אשר לו בלבד הייתי מקדיש את השם 'דמיון'. כוח זה המופעל ראשית על ידי הרצון וההבנה... מתגלה ביכולתו לאזן ולאחד תכונות סותרות: שוני ודמיון, כללי ופרטי, רעיון עם תדמית, אישי עם מייצג, רושם של חידוש עם מה שישן ומה שמוכר..."

נוכחתי בדבריו אלה של קולרידג' במהלך קריאת ספר השורש הבוֹעֵר מאת איתמר יעוֹזֶקְסֵט, המשלב בשיריו ישן וחדש, כפי שעשה גם בספר האור הלבן (עקד 2009), ומלכד את הפרדוקסים באמצעות "פואטיקת החפצים" שלו.

שני ספרים אלה הם אסופות של שירים חדשים, ערוכים ומקובצים לפי נושאים. ספר האור הלבן קיבץ שירים ישנים בצד חדשים, שעניינם דרכו של המשורר אל האמונה. ספר השורש הבוֹעֵר מקבץ - ישנים בצד חדשים - שירים שעניינם המעבר בין התרבויות: התרבות האירופית שספג בקרב משפחתו המתבוללת, מוראות השואה בילדות, וההתאקלמות בתרבות הישראלית. שיריו של איתמר יעוֹזֶקְסֵט, הישנים והחדשים, מעוגנים בבסיסם ביסוד "אפולוני", לוגי, סדור, לאו דווקא בסדירות הצורנית שלהם כמו בשמירה על עקביות בצורה, בשמירה על מבנה שירה פרוזאית, פתוחה וגלויה, בהבירה ונגישה גם למי שאינו בקי ברזי הלשון הפיגורטיבית. עם זאת, חוש הדימוי הנדרש בשירה, מקורו דווקא ב"דיוניסי", בבילתי הגיוני, ביצר הפרוע ("יצר" ו"יצירה" נגזרים מאותו שורש).

אצל איתמר יעוֹזֶקְסֵט נכרכות שירה ופילוסופיה זו בזו. היסודות הפילוסופיים בולטים יותר בשירה העוסקת בדרכו אל האמונה (למשל בשירי ספר האור הלבן). אולם גם בספר זה, המעלה את עיקרון ה"דוֹ-שורש" הכרוך בחוויות השואה, בולט היסוד ה"דיוניסי" המתפרץ בצד היסוד ה"אפולוני" המרסן.

כך למשל שיר א' 'הכרית שתפרה לי אמי', בתוך "שלושה שירים מחוץ לזמן" (עמ' 36-37). השיר מעלה את זיכרונה החי של האם בתודעתו של המשורר דרך חפץ המצוי בעולמו העכשווי, דרך הכרית שתפרה לו האם, ומאזן בין חוויית עבר המתפרצת אל ההווה ומאיימת על האזון הדק של נפש המשורר שאינו מצליח להירדם, ובין ה"אפולוני", המשבץ את החוויה המתפרצת

הפרדת עולם השואה מן הרצף החי של התרבות הישראלית מתיימר להיות טיעון 'אסתטי', לפיו אין לבטא את השואה בכלי האמנות..."

הארשת החגיגית שעליה דיבר יעוֹזֶקְסֵט, כדרך היחלצות מהפרדוקס הטמון ביצירה האמנותית המביעה במילים את האימה, באה לידי ביטוי במילים חדשות ובנעימה חדשה לתיאור הזוועה. איתמר יעוֹזֶקְסֵט מצא דרך פואטית המאחדת בין הניגודים, ובכך מושגת ההיחלצות מן הפרדוקס. כדי להעביר את עוצמת הזוועה ביצירה אסתטית, נזקק יעוֹזֶקְסֵט ליצור מילים חדשות וצירופי לשון ייחודיים המאפשרים לו לאזן בין הניגודים של הצורך להביע ושל אי־היכולת להביע את גדול הזוועה.

כאמור, איחוד ניגודים זה בא לידי ביטוי בעצם ההוויה והפואטיקה ה"דוֹ-שורשית", שתי ההוויות המנוגדות: ההוויה הישנה של "השורש הבוֹעֵר" בארץ מוצאו, כבן למשפחה מתבוללת וכמי שחווה את השואה על בשרו, ומנגד ההוויה החדשה בארץ־ישראל, על תרבותה ושפתה המתחדשות; כל אלה מתאחדים בו, איחוד שמקבל ביטוי גם בפואטיקה.

אותה "פואטיקת חפצים" של יעוֹזֶקְסֵט מקבלת ביטוי גם בשיר שהובא כאן באמצעות "הכרית", המלכדת בין עבר והווה בין ה"כאן" ובין "השם". ההוויות הסותרות מתאחדות עד כדי כך שמתעורר הצורך לשאול היכן הקו המפריד ביניהן. הפרדוקס הקיים בין הזמנים, בין המקומות, בין הערות לשינה, מגיע לשיא בסיום השיר: "וישן גם הזמן; - / אולם הכרית שתפרה לי אמי / ביום של חורף / ערה / תמיד".

במילים אחרות, ה'כאן' וה'שם' מתלכדים בדמיון ללא הפרדה של מחיצת הזמנים עבר והווה. אין הפרדה ריאלית של 'כאן' ו'שם', של שתי ההוויות המנוגדות בישותו של האיני. הזמן נמחק. העבר חי בתוך ההווה ונמוג לתוכו.

רחלי אברהם־איתן

* רחלי אברהם־איתן, הריאלי והמטאפיסי בשירת כפל הנופים של ישראל אפרת ואיתמר יעוֹזֶקְסֵט, עבודת דוקטורט, רמת־גן, אוניברסיטת בר־אילן, תשמ"ו.

למבנה לוגי סדור בתוכן ובצורה: "ספוגה סימני שינה וערות - / על המיטה / הכרית שתפרה לי אמי ביום חורף, / לפני עשרות בשנים / וניע אצבעותיה עוד חי / בכל חוט; // גם פניה / עוד באות אל עיני לפעמים / מן הכרית אם אגע בה, / ותמהות / על דמותי / וגילי, // בעודי מצפה לבוא השינה כבימי ילדותי; // אך החלום / מרחיק את עצמו / ורק משליך חרדות כהשליך מרחוק / פתיתי שלג נופלי; // ועודני ער, - / ידי מזיזה את קצה הכרית שתחת כתפי, / כשהרעיה מפנה את ראשה לעברי; / 'אכן... עוד כולנו כאן...' אני ממלמל / ובינתיים / נרגע / ונרדם, - / גולת השינה מתמוססת בדמי / וישן גם הזמן; - / אולם הכרית שתפרה לי אמי / ביום של חורף / ערה / תמיד."

הפרדוקס שבין מילים לדממה, בין ביטוי בשיר לחוויה ובין האיפוק והשתיקה, בולט ביצירתו של יעוֹזֶקְסֵט - במתח בין השתיקה והדיבור, אך לא מטעמים אסתטיים גרידא. זהו מתח הנובע מנושאי שירתו: הרצון לשכוח - בד בבד עם הרצון לזכור - את חוויות הילדות בשואה. הידיעה שהוא נתון לחסדיה של המילה, האמצעי היחיד המאפשר לו להתבטא: המתח בין הרצון לשתוק ובין הרצון לבטא את שאירע "שם" שכובש את חווייתו ויצירתו, ובסופו של דבר ניגודים אלה באים לידי איחוד בחווייתו ובשירתו. הרגשה זו מקבלת עוצמה רבה ומיוחדת ביצירת יעוֹזֶקְסֵט בשל הנושא המרכזי שצריכים לשתוק ולדבר עליו כאחד: השואה והעם היהודי.

כדבריו במסתו "מול זהות חדשה: על התפיסה הניאו־יהודית בתחומי הספרות והאמנות" (במת־יחיד, 1974):

"למעשה, תשומת הלב שספרות השואה זכתה לה בארץ... ואולי גם כתיבתי שלי - כפל פנים לה, שכן ניכרת בה איזו ארשת חגיגית (ההדגשה במקור), שככלות הכל מיועדת להפקיע, בלי משים, את חוויית השואה מן הרצף המתהווה של ההווה... במגמה להעמיד אותה במובדל, במסגרת של 'הנצחה', של 'ימי־שואה' - כשהטיעון למען